

**ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ТЕМИ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В ТВОРАХ
Ч. ДІККЕНСА ТА І. ФРАНКА (КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ)**

І. Франко був знайомий з творами Ч. Діккенса, про які неодноразово писав у літературно-критичних працях, художніх творах, високо оцінював та намагався популяризувати їх. Критик І. Франко у статті “Із поезії Павла Думки” писав: “Великі сучасні поети, як Діккенс, Золя навіть мертві речі – море, сад, скали, степ, ба, навіть найменші дрібниці, як склеп з сиром, ринштук з брудною водою малюють так, що одна така річ являється нам зовсім не подібна на другі” [10, т. 28, с. 90]. Творчість І. Франка зазнала опосередкованого впливу спадщини Діккенса, проте тут аж ніяк не йдеться про наслідування, а про своєрідність художніх особливостей порівнюваних творів.

На нашу думку, доцільним видається вивчення типологічних подібностей та відмінностей творів “Отець-гуморист” І. Франка та “Девід Копперфілд” Ч. Діккенса, хоча вони не однотипні за жанром. Оповідання “Отець-гуморист” – невеликий за обсягом твір, а “Девід Копперфілд” – багатоплановий роман. За тональністю і за змістом ці літературні твори перегукуються, саме тому ми аналізуємо їх на типологічному рівні у спробі зрозуміти погляди обох митців щодо проблеми виховання та освіти.

Слід зазначити, що І. Франко не наслідував Ч. Діккенса, однак можна провести паралелі та знайти аналогії у виборі тематики в обох митців, бо “пошуки збіжностей і розходжень невід’ємні компоненти будь-якого пізнавального акту” [5, с. 235]. У творчій спадщині І. Франка і Ч. Діккенса важливе місце займають твори, у яких порушується проблема освіти та виховання.

Слід зазначити, що обидва митці – великі гуманісти, які розуміли, що починати будувати нове суспільство потрібно з реформи освітніх закладів, у яких навчається майбутнє покоління. Гіркий досвід шкільних років обох митців змусив їх донести до спільноти реальний стан речей у навчальних закладах та закликати до змін.

Історичні джерела свідчать, що в Україні до 1867 року вчителі мали право тілесно карати своїх учнів. Промови Івана Франка Нагуєвичів навчався в школі отців (Фасилан у Дрогобичі, де билия різкою) застосовувалось як найефективніший метод педагогіки.

Англійський романіст звертає проблеми виховання й освіти в своїх романах, промовах, статтях. Письменник бере активну участь у боротьбі за реформу народної освіти в своїй країні в 30-70рр. XIX ст. Зазначимо, що педагогічні погляди Ч. Діккенса описані в багатьох розвідках. Праці англійських й американських авторів Джеймса Х'юза [14], Джона Філа Колінза [13] містять багато фактичного матеріалу про діяльність Ч. Діккенса як педагога.

Постать І. Франка-педагога також неодноразово була об'єктом вивчення дослідників. Український письменник “приділяв велику увагу питанням освіти і виховання підростаючого покоління, розглядаючи їх як могутню зброю у боротьбі за національне визволення і створення незалежної української держави” [8, с. 59]. У 60-х рр. вийшли ґрунтовні монографії, присвячені літератору-педагогу, серед яких: “Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині” (В. Савинець) [7], у якій український прозаїк зображений як людина прогресивних поглядів, як борець за рівноправ'я в суспільстві; “Педагогічні ідеї Івана Франка” (В. Смаль) [9], де йдеться про чинники, які впливали на формування освітніх ідеалів письменника, а також детально аналізуються твори, у яких описані навчальні заклади Галичини кінця XIX ст. Розвідка В. Гуменної [1] вивчає оповідання І. Франка, присвячені дітям, де маленьких персонажів розуміють як майбутнє суспільства, отже, визначається роль освіти та виховання у формуванні гармонійної особистості. Проблема присутності авторської особистості в дитячій “малій прозі” І. Франка порушується В. Гуменною, М. Гуменним [2]; образ учителя в його художньому доробку – об'єкт розгляду Д. Скільського [8].

Слушно зазначає Н. Михальська, що “Діккенса глибоко хвилював стан шкільної освіти в Англії” [4, с. 34]. Пригадаймо, що вже в перших оповіданнях “Нариси Боза” він порушує тему виховання. У “Пригодах Олівера Твіста” автор викриває жахливу поведінку вихователів сирітських притулків, а в наступному романі “Життя та

пригоди Ніколаса Нікклбі” митець вступає в боротьбу з існуючими в школах для бідних порядками. **Protected by PDF Anti-Copy Free**
(Upgrade to Pro Version to Remove the Watermark)

Щоб переконатися в ганебному становищі шкіл, письменник відвідує одну з типових установ Йоркшира, якою керує Естер Шоу, відомий судовими процесами, розпочатими проти нього батьками, що осліпли в результаті нехтування їх здоров'ям. Ч. Діккенс надав персонажу роману директору школи Дотбой-холу Сквірсу портретну схожість з Шоу, який став його прообразом. Широкий суспільний резонанс, породжений виходом твору змусив уряд провести офіційне розслідування, яке підтвердило жахливу картину знущань над дітьми. Відтак були вжиті заходи для усунення цього свавілля. Слушно зазначив теоретик літературного психологізму В. Фашенко: “Зовнішність персонажів у справжніх митців слова не вигадувалась згідно з естетичними деклараціями, а видобувалась з реальних спостережень, за її динамікою вгадувались і розгадувались певні психічні стани” [10, с. 86].

Бачимо, що художнє слово англійського митця виявилось великою суспільною силою. Проте і надалі зацікавленість автора цією проблемою не вичерпалась, бо й у подальших романах багато сторінок присвячується зображенню освітніх установ. Показово, що прозаїк описує різні типи шкіл. Серед них парафіяльні благодійні школи (“Наша парафія”), дешеві приватні “академії” (“Життя Девіда Копперфілда”), школи для “обірванців” (“Наш спільний друг”), виховні заклади для сиріт (“Олівер Твіст”), привілейовані школи (“Домбі та син”) та багато інших.

У творчому доробку І. Франка, присвяченому темі освіти та виховання, зокрема в оповіданнях “Олівець”, “Трицева шкільна наука”, “Малий Мирон”, “Schönschreiben”, “Отець-гуморист”, зображено нужденну убогість шкіл, учителів-непрофесіоналів, які необізнані з методикою навчання та виховання, а тільки б’ють дітей, вселяючи в них страх та відразу, не дають ніяких знань. Тут панує жорстока дисципліна, наруга над особистістю, фізичні покарання, муштра та зубріння. Всі ці непривабливі картини змальовані з життя галицьких шкіл. Як стверджує Д. Скільський, “дітей не навчали, а мучили, калічили їхні душі, убивали всі природні здібності, кращі людські якості” [8, с. 59].

Нетипова зовнішність розкриває, унаочнює внутрішню суть героїв. При створенні візуальної образності видає мігтливості до глибини портретування, що є спільною рисою зображення негативних персонажів, педагогів-тиранів. Основне призначення портрета, думку В. Кузьменка, “дати читачеві зорове уявлення про дійових осіб” [3, с. 10]. У художньо переконливим видається образ містера Крікла з роману “Девід Копперфілд”, який одразу і назавжди запам’ятовується молодому Деві. Хлопця вразила відсутність голосу в директора школи, який зовсім не говорив, а сипів. Можливо, йому подобалось сипіти, але “коли він говорив, його зле обличчя ставало ще злішим, а вени на чолі надувалися ще більше” [12, с. 81]. Адже “особливості вдачі персонажа, з одного боку, є складовою частиною образу, а з другого, – характеризують його” [6, с. 232].

Відомо, що більшість позитивних і негативних образів український письменник змалював з натури, та “уже з одного опису можна судити про характер “педагога”. Наприклад, в оповіданні І.Франка “Отець-гуморист” радість дітей з приводу приходу нового вчителя-гумориста отця Телесницького швидко згасла. Зовнішність цього героя суперечить настрою дітей, насторожує читача. У нього дошкувата фігура, обличчя видовжене наперед, мов коняче. Чорна ряса заширока на нього, так що його худе тіло теліпалося в ній, “мов доспіле горохове зерно в розбухлім, зеленім іще стручку” [11, т. 21, с. 290]. Проте очікуваної веселості, яка лине з серця, діти не помітили. Його постать створювала враження хворої людини [11, т. 21, с. 290]. На думку М. Гуменного та В. Гуменної, прозаїк “прагнув до відбору таких деталей портрета і поведінки героя і ситуацій, які неначе опредмечували певні порухи душі” [2, с. 35].

Всі вони невігласи, які отримують насолоду, коли фізично знущаються над школярами, не маючи й найелементарнішої педагогічної підготовки, такі “наставники” перетворюють “своє вчителювання у суцільний ланцюг побоїв і знущань над беззахисними дітьми” [8, с. 59]. Слушно помітила Н. Михальська, дослідниця творчості Ч. Діккенса, що він завжди “зображує дітей жертвами існуючої системи виховання, вихователів – жорстокими неуками, а шкільні порядки настільки нерозумними, нелюдними, що вони найсумнішим чином впливають на здоров’я та

розумові здібності учнів” [4, с. 34]. Доказом антигуманної поведінки освітян слугують наступні речення: “Містер Крок замість до обласу вживився на дітей, наче велетень у казці, який сльозу в своїх полонених. Він одразу зайнявся вихованням новенького Деві Копперфілда. Відкривши свій рот, він запитував, чи його зуб – ікло чи корінний, і чи він може вкуси...” [12, с.89]. Юному головному героєві здавалося, що на світі ніхто так не любив своєї професії, як він. Директор “бив хлопців з такою насолодою, ніби вгамовував вовчий голод” і сам стверджував, що він звір, який нападав на учнів, як “рубака-кавалерист” [12, с. 90].

Отець Телесницький з Франкового оповідання “Отець-гуморист” мав великий талант у досконалому володінні невеличкою (всього на півметра) тростинкою: “ Час від часу він посміхався, смакуючи “спомини, що будилися в його душі при свисті тростинки” [11, т. 18, с. 296].

Окрім глуму та покарань, урок цього освітянина не давав дітям нічого корисного. Учні виходили по черзі на середину класу і читали по два-три речення. Коли хто помилявся в читанні, о. Телесницький підхоплював помилку, “повторяв її на різні лади, стараючись довести її ще більше до карикатури” [11, т. 18, с. 292]. (Der Gessell! Der Gisell! Der Gosell! Der Gasell!). Замість пояснень і терпіння учні чули крики та насмішки. Діти вивчили в граматиці тільки “деклінації та кон’югації”, проте помітили – особливо ті, “що мали швидше око і не дрімали в часі науки” [11, т. 18, с. 293], – що навіть для такого низького учнівського рівня, викладачеві бракувало знань.

Компаративний аналіз роману “Девід Копперфілд” Ч. Діккенса й оповідання “Отець-гуморист” І. Франка, проведений на конкретних фактичних матеріалах, виявив суголосність творів у доборі проблематики. Обидва митці створили негативні образи педагогів-тиранів, зображаючи їхні портрети потворними, щоб викликати читацький осуд; порушили проблему фізичного та морального знущання вчителів над учнями; відтворили атмосферу жорстокості та знущання в навчальних закладах, що стояло на заваді розвиваючого навчання. Наявність спільних мотивів, їх типологічна схожість зумовлені суспільно-політичними умовами, у яких писалися

твори, етично-моральними та естетичними засадами, якими керувалися митці під час творчого процесу.

Protected by PDF Anti-Copy Free

(Upgrade to Pro Version to Remove the Watermark)

Список використаних джерел:

1. Гуменна В. Проза І. Франка: Рідність дитячих оповідань // Лиш боротись – значить жить. – Одеса, 1987. – С.4
2. Гуменний М., Гуменна В. Особливі характеристики і образна система І. Франка (на матеріалі дитячих оповідань) // Українська мова і література в школі. – 1999. – №2. – С. 34-37.
3. Кузьменко В. Портрет // Кузьменко В. Словник літературознавчих термінів. – К., 1997. – 229с.
4. Михальская Н. Чарльз Диккенс. Очерк жизни и творчества.– М.: Учпедгиз, 1959. – 124с.
5. Наливайко Д. Спільність і своєрідність: українська література в контексті європейського літературного процесу. – К.: Дніпро, 1988. – 393с.
6. Пехота О., Кіктенко А. Аналіз образу – персонажа епічного твору: педагогічна технологія // Освітні технології. – К., 2001. – 256с.
7. Савинець В. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині. – Львів: Універсвидав, 1961. – 98с.
8. Скільський Д. “Учителем школа стоїть” (особа вчителя у творчості І. Франка) // Рідна школа. – 2000. – №10. – С. 59-62.
9. Смаль В. Педагогічні ідеї Івана Франка. – К.: Радянська школа, 1966. – 186с.
10. Фащенко В. У глибинах людського буття: Етюди про психологізм літератури. – К.: Дніпро, 1981. – 279с.
11. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – К.: Наук. думка, 1976-1986 Collins Ph. Dickens and Education. London: Macmillan, 1963. – 112p.
12. Dickens Ch. David Copperfield. – London: Random House, 1997. – 891p.
13. Collins Ph. Dickens and Education. London: Macmillan, 1963. – 112p.
14. Hughes J. Dickens as an educator. – New York, 1901. – 215p.